

marife

bilimsel birikim

yıl : 8 sayı :1 bahar 2008

KLASİK FIKİH DOKTRİNİNDE KADININ NAMAZDA İMAMLIK YAPMA HAKKI

Abdullah KAHRAMAN*

ÖZET

İslam Allah'a kul olma ve mesuliyet taşıma konusunda kadın erkek arasında prensip olarak bir fark gözetmemiştir. Bazı hakların kullanılmasında kadın ve erkek arasında farklılıklar bulunabilir. Bu cinsiyet özelliklerinden kaynaklanan bir durumdur. Namaz imamlığı da bu meselelerden biridir. Klasik İslam hukuku kaynaklarında kadının hemcinslerine imam olması genel olarak kabul edilmiştir. Erkeklerle imamlık yapması ise umümiyetle kabul edilmemiştir. Bu makalede bu meselenin detayı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, imamlık, fitne.

WOMEN'S RIGHT OF PRAYER LEADERSHIP (IMAMAH) ACCORDING TO CLASSIC FIQH DOCTRINE

According to Islam there is no difference between man and women from standpoint of worship and responsibility for Allah. About the using of some rights may be differences between man and women. These differences a fact that stem from sexuality features. The prayer leadership is one of these matters. In the source of classic Islamic jurisprudences is generally admitted that a women may be a prayer leader of for other women's. So that she can't be for mans. In this article we want deal with this matter in detail.

Key words: Women, prayer leadership, temptation.

GİRİŞ

Hz. Peygamber devrinde ibâdet hayatına erkeklerle birlikte serbestçe katılıp onlarla birlikte mescitte namaz kılan kadınların zaman zaman imamlık yaptıkları da kaynaklarda nakledilen bilgiler arasındadır. Ancak kadınlardan birçoğunun hemcinslerine imamlık yaptıklarına dair pek çok rivâyet varsa da, erkeklerle imamlık yaptıklarını anlatan tek bir rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetten hareketle bazı fakihler kadının erkeklerle imamlık yapabileceğine hükmetmişlerdir.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. a.kahraman69@hotmail.com

Fakat bu rivâyette geçen kadının imamlığı kime yaptığı, nasıl yaptığı, ne kadar süre ile yaptığı, görev icabı mı yoksa bir ruhsattan yararlanarak mı yaptığı, rivâyetin kaynak değeri, bağlayıcılığı gibi hususlar bazı belirsizlikler taşımaktadır¹. Bundan dolayı da konu klasik fıkıh doktrinde tartışmalıdır. Günümüzde bu konu kadın hak ve özgürlüğü bağlamında bazen gündeme taşınmakta ve tartışılmaktadır. Bazı kadınlar da bunu hak ve özgürlüklerinin bir parçası olarak benimseyip uygulama yoluna gitmektedir². İmâmetin gerçekten bir hak olup olmadığına da vurgu yapılacağından makalenin başlığında “ehliyet” yerine “hak” kelimesi tercih edilmiştir. Makalede, genel olarak kadının imâmet ehliyeti, özellikle erkeklerle imamlık yapmasının dayanağı, Hz. Peygamber dönemindeki uygulamanın mahiyeti, klasik doktrinde yer alış biçimi ve varılan sonuç ele alınacak, kadının hak ve özgürlüğü ile ilgisinin olup olmadığı araştırılacaktır.

I. İMAMLİĞİN TANIMI, DİNİ DAYANAĞI VE ŞARTLARI

A. Tanımı

Arapça *emme* (ام) fiilinden türemiş olan *imâm* (امام) kelimesi sözlükte kasdetmek, öne geçmek ve idare etmek gibi anlamlara gelmektedir³.

Terim olarak İslâm fıkıhında imâmet, devlet başkanlığını ve namaz imamlığını ifade etmek üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Söz konusu kelime, *el-İmâmetü'l-kübrâ* (الامامة الكبرى) şeklinde kullanılınca devlet başkanlığını, *el-İmâmetü's-suğrâ* (الامامة الصغرى) şeklinde kullanılınca ise namaz imamlığını ifade etmektedir⁴. Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz namaz imamlığı, “*Cemaatin namazının, dinin belirlediği şartları taşıyan bir başkasının namazı ile irtibatlı olmasıdır*”⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Yani cemaatin namazının imâmın namazına bağlanmasıdır⁶.

Namazda imam ile cemaat arasındaki irtibatın keyfiyeti ve namazı ne şekilde etkilediği konusunda fıkıhçılar farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Şafilere göre namaz kılan herkes kendi namazını kılmakta olup imam ile cemaat arasında bir ortaklık yoktur. Her birinin namazı edâ ve hüküm olarak kendilerini bağlar. İmama uymanın anlamı, hatadan uzaklaşma konusunda daha ihtiyatlı olması için zâhir fiillerinde uymaktan ibarettir. Hanefilere göre ise cemaatin namazı, edâ ve amel bakımından olmasa da, sahih ve fasit olma bakımından imâmın na-

¹ Rivâyette ilgili geniş bir değerlendirme için bk. Ertürk, Mustafa, “Kadının Erkeklerle Namaz Kılabilirliğine Dair Bir Rivayet ve Referans Değeri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c, III, sayı, 1, yıl, 2005, s, 91-106.

² Amine Vedûd Muhsin adlı bir kadının Amerika’da erkeklerin de bulunduğu bir cemaate imamlık yaptığı medyada bir süre tartışılmıştı.

³ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, “emm”md., XII, 22; Küçükaşçı, “İmam” md., *DİA*, XXII, 178.

⁴ İbn Abidin, *Haşiyetü Reddi'l-muhtâr*, I, 548-549; Ögüt, “İmam” md., *DİA*, XXII, 188.

⁵ Tahtâvî, *Haşiyetü alâ Merâki'l-felâh şerhi Nûri'l-izâh*, 190; İbn Abidin, I, 549; Cezîrî, I, 404.

⁶ Gözübenli, “İmâmet”md., *İslâm’da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, II, 389.

mazına tabidir⁷. Bu yaklaşımın sonucu olarak Şafiilere göre imama uyanın Fatihayı okuması şarttır; imâma uymak cemaatten okuma yükümlülüğünü düşürmez. Hanefiler ise imamın okumasını cemaat için de yeterli görmekteyler⁸. Yine Şafiilere göre imamın cünüp ya da abdestsiz olduğunun ortaya çıkması cemaatin namazını etkilemediği halde, Hanefilere göre bu durumda cemaatin de namazı iâde etmesi gerekir⁹.

B. Dînf Dayanağı

İslam, mensuplarının bir araya gelip küçük-büyük toplulukların oluşturulması ve sosyal kontrolün sağlanması için bir takım ibâdetleri ve sosyal münasebetleri vesile kılmıştır. Günde beş vakit farz namazın cemaatle edâ edilmesi, büyük kalabalıkların iştirakiyle haftada bir kılınan cuma namazı ve daha büyük kalabalıklar halinde yılda iki defa edâ edilen bayram namazları söz konusu vesilelerin en önemlilerindedir.

Namaz imamlığı dînf dayanağını, cemaatle namaz kılmanın dayanağından almaktadır. Cemaatle namaz kılmak, Kur'an¹⁰, Sünnet¹¹ ve icma delillerine dayanmaktadır¹².

İlgili hadislerden anlaşıldığına göre, bizzat Hz. Peygamber cemaatle namaz kıldırması ve "Üç kişi bir arada bulununca biri diğerlerine imam olsun..."¹³ buyurarak bunu teşvik etmiştir. İşte Hz. Peygamber'in bu husustaki söz ve uygulamaları imamlığın dînf dayanağını oluşturmaktadır. Cemaatle namaz kılmak Şafiilere göre farz-ı kifâye, Hanbelilere göre farz-ı ayn, Hanefi ve Malikilere göre ise müekked sünnettir. O halde imamlık da bu derecede bir sünnettir¹⁴.

C. Şartları

Klasik fıkıh doktrininde imamlığın sıhhat şartları sayılırken, imamın akıllı, müslüman, bulug çağına ermiş, madden ve manen temiz, özürsüz olma gibi şartlara ilaveten erkek olması gerektiği de ileri sürülmüştür¹⁵. Buradan kadının namaz imâmeti için ehil görülmediği ve böyle bir görevi yapamayacağı anlaşılmaktadır. Ancak kadının namaz imamlığı yapamamasının mutlak bir yasak mı, yoksa belli

⁷ Zencanî, *Tahrîcu'l-furû' ale'l-usûl*, 102.

⁸ Zemahşerî, *Ruâsu'l-mesâil*, 153; Zencanî, 103.

⁹ Zemahşerî, 170; Zencanî, 103; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 373.

¹⁰ Nisa, 4/102.

¹¹ Bk. Buhari, "Ezan", 30; Müslim, "Mesâcid", 345; Tirmizi, "Salat", 47; Nesâî, "İmamet", 42.

¹² Cezîrî, *el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, I, 405-406; Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, 291-292.

¹³ Müslim, "Mesâcid", 289-291.

¹⁴ İbnü'l-Hümâm, I, 243; İbn Abidin, I, 515; İbn Rüşd, I, 136; İbn Kudâme, *Muvaffakuddin Ebû Muhammed, el-Muğni*, II, 176vd.; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve edilletühü*, II, 150; Döndüren, 292.

¹⁵ Bk. Şürünbülâî, *Merâkî'l-felâh*, 205; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, 68-69; Behütî, *Keşşâfu'l-kimâ' an metni'l-iknâ'*, I, 471vd.; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 241; İbn Kudâme, II, 16vd.; İbn Abidin, I, 548-549; Cezîrî, I, 409.

şartları bulunan bir yasak mı olduğu tartışmalıdır. Klasik fıkıh kitaplarına bakıldığında bunun mutlak bir yasak olmadığı anlaşılmaktadır. Yani fakihlerin çoğu kadının hiçbir şekilde imamlık yapamayacağına değil, erkeklere imam olamayacağına hükmetmişlerdir. Kadınlara imâmeti konusunda Malîkî ve Hanefiler dışındaki mezhepler daha müsâmahalıdır. Hatta Şâfiiler başta olmak üzere, bazı mezheplere göre kadının kadına imâmeti müstehaptır. Malîkîler hiçbir namazda ve kadın erkek hiçbir cemaate kadının imam olmasını câiz görmezken, Hanefiler kadının kadına imâmetini kerâhetle beraber câiz görürler¹⁶. Günümüzde zaman zaman tartışmalara konu edilen de kadının erkeklere imâmetidir.

II. KADININ CEMAATE İMAM OLMASI

A. Kadınlara İmam Olması

İslam hukukçularının çoğunluğu (cumhur), kadının gerek mescitte gerekse mescit dışında cemaat halinde kılınan farz ve nâfile namazlarda kadınlara imam olmasının câiz olduğu sonucuna varmışlardır. Bu konuda farklı görüş Malîkilere aittir. Onlar, ister farz isterse nâfile olsun, hiçbir namazda kadının imamlığını câiz görmezler. Şa'bi ve Katâde ise, kadının sadece kadınlara ve yine sadece nâfile namazlarda imam olabileceği yönünde kanaat belirtmişlerdir. Kadının imamlığını câiz gören çoğunluk, onun sadece diğer kadınlara imam olabileceğine hükmederken, erkeklere imametinin câiz olamayacağına görüş birliği etmişlerdir¹⁷.

Kadının kadınlara imâmetinin câiz olduğuna kanaat getiren cumhur, aşâğıda ele alacağımız ve evinin halkına imamlık yapması için Hz. Peygamber'in iznini alan Ümmü Varaka ile ilgili rivâyet¹⁸ ile Hz. Peygamber'in hanımlarından bazılarının kadınlara imamlık yaptığını gösteren rivâyetleri¹⁹ delil olarak almışlardır. Ancak Hanefiler, çeşitli gerekçelerle kadının kadına imâmetini mekruh görmüştür. Bu gerekçelerden bazıları şöyledir: Kadının imâmeti bazı yasakları yapmasına yol açar. Mesela, imam olan kadının safın ortasında durması gerekir. Halbuki bu mekruhtur. Kadın bir mendup ya da vacibi noksan yapmaktan kendisini kurtaramaz. Mesela kadınların ezan ve kâmet okumaları ve imâmet için öne geçmeleri mekruh olduğundan imâmetleri de mekruhtur²⁰.

¹⁶ İbn Rüşd, I, 163; Cezîrî, I, 409vd.; Gözübenli, 390.

¹⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, I, 424; Zeylai, *Tebyinü'l-hakâik*, I, 135-136; İbn Rüşd, I, 145; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, II, 167; Huraşî, *Şerhu muhtasari sidi Halil*, II, 22; Düşükî, I, 326; Nevevî, *Kitabu'l-mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, IV, 151; İbn Kudâme, II, 36.

¹⁸ Ebû Davud, "Salat", 62; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 405. İbn Hacer Askalânî, bu hadis *hasen* olduğunu belirtmiştir. Bk. *et-Telhisu'l-habir*, II, 27.

¹⁹ Bk. Abdurrezzak, *el-Musannef*, III, 126; Şâfiî, *el-Ümm*, I, 145; İbn Hazm, II, 167-168; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, VIII, 484.

²⁰ Merginânî, *el-Hidâye şerhu biddâyeti'l-mübedat*, I, 56; Mavsîlî, I, 79; Tahtâvî, 205; İbn Abidin, I, 565-566. Ayrıca bk. Düşükî, I, 326; Huraşî, II, 22; Remlî, *Nihayetu'l-muhtac*, II, 167; Buhûti, I, 479-480; Zeydan, *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e*, I, 253-254.

Kadının erkeğe de kadına da imâmetini caiz görmeyen Malikiler ise görüşlerini "İşlerini kadına havale eden bir topluluk asla felah bulmayacaktır"²¹, "Kadınları Allah nasıl geri bıraktıysa, siz de öyle geri bırakınız"²² mealindeki hadisler ile kadının evinde namaz kılmasının mescitte kılmasından daha faziletli olduğunu ifade eden hadislere dayandırmışlardır²³. Ancak birinci hadisin daha çok yönetimle ilgili olması sebebiyle konuyla alakasının olmadığı, ikinci grup hadislerin ise kadını mümkün olduğu kadar erkekler arasına karışmaktan sakındırmaya yönelik olduğu söylenerek bu konuda delil olamayacağı ifade edilmiştir²⁴. Ayrıca Malikiler kadının ezan okumasının mekruh oluşunu imâmetinin câiz olmayışına da delil olarak göstermişlerdir²⁵.

Kadının hemcinslerine imamlık yapabileceğini prensip olarak kabul eden Hanefi, Şafii ve Hanbeliler, imam olacak kadının saftaki yeri, kadınlara kıldırılacak namazdan önce kadının ezan okuması, kadın imamın namazda kıraati açık veya gizli okuması, imamlık yapacak kadınlarda liyakat, kadın imama uyan kadın cemaatin durumu gibi hususları detaylı bir şekilde ele almışlardır²⁶. Esas konumuz olmadıklarından belirtilen hususlara burada değinmeyeceğiz.

B. Erkeklerle İmam Olması

Yukarıda cumhurun kadının imâmetini câiz gördüğünü ancak bunu sadece kadınlarla sınırladıklarını ve kadının erkeğe hiçbir namazda imamlık yapmasının câiz olmadığına görüş birliği ettiklerini ifade etmiştik. Ancak çoğunluk bu konuda görüş birliği etmiş olmakla birlikte kaynaklar, bazı âlimlerin kadının erkeğe de imamlık yapabileceği kanaatinde olduklarını bildirmektedir. Buna göre kadının erkeğe imâmetinin câiz olup olmadığı hususunda klasik fıkıh doktrinde biri genel, diğeri de azınlıkta kalmış olmak üzere iki görüşün bulunduğu anlaşılmaktadır. Şimdi tarafların görüş ve gerekçelerine yer verip bunları değerlendirerek bir sonuca ulaşmak istiyoruz.

²¹ Buhârî, "Meğâzi", 82, "Fiten", 18; Tirmizi, "Fiten", 75; Ahmed b. Hanbel, V, 38; Nesâî, "Kudât", 8; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, VIII, 263.

²² Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-hasene*, 28 (no: 41); Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a fi ahbâri'l-mevzû'a*, 11 (no:18); Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbas*, I, 69 (no: 156).

²³ Bu hadisler için bk. Müslim, "Salat", 135, 138, 140; Ebû Davud, "Salat", 52, 53; İbn Mâce, "Mukaddime", 2.

²⁴ İbn Rüşd, I, 145; Harbî, *el-Ahkamu'lleti tuhalifu fiha'l-mer'etü'r-racüle* (el-Ahkamu'l-hassiyetü bi'l-mer'e), 137-138. Hadisin geniş bir yorumu için ayrıca bk. Akkaya, "İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları", İslami Araştırmalar, c.5, sy, 4, Ekim 1991, s. 244-248.

²⁵ Harbî, 138.

²⁶ Bk. İbn Hazm, III, 55-56, IV, 219-220; İbn Rüşd, I, 114; Kâsânî, I, 157; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, II, 135-136; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 357; a.mlf., *Şerhu sahih-i müslim*, V, 172-173; İbn Kudâme, II, 202-203; Zeydan, *el-Mufassal*, I, 254-257.

1. Kadının Erkeğe İmâmetini Câiz Görmeyenler ve Delilleri

Çoğunluğu oluşturan ve kadının erkeğe imâmetinin câiz olmadığı yönünde iticihad ortaya koyan İslam hukukçularının delil ve gerekçelerini Sünnet, icmâ ve kıyas olmak üzere üç noktada toplamak mümkündür.

a. Sünnet

Kadının erkeğe imâmetini câiz görmeyen cumhur görüşlerini, konuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili buldukları bazı rivâyetlere dayandırmışlardır.

Birinci rivâyet, Ebu Bekre'den nakledilen "*İşlerini kadına havale eden bir topluluk asla felah bulmayacaktır*"²⁷ mealindeki hadistir. Cumhuriyetin bu hadisi delil alışı şekli ve konuyla irtibatlandırması şöyledir: İmâmet bir velâyetdir. Çünkü cemaat imam selam vermeden namazdan çıkamaz. Hadiste kadının velâyetinin felah bulmama sebebi olduğu açıklandığına göre, felah bulmamaya sebep olan bir işten kaçınmak vaciptir. O zaman kadına iktida sahih olmaz²⁸.

Bu gerekçelendirmeleri serdeden Şevkânî, kadının erkeğe imamlık yapabileceğine dair Hz. Peygamber'den sahih bir hadis gelmediğini, Hz. Peygamber devrinde, sahabe ve tabiun devrinde kadının erkeğe imamlık yaptığını gösteren fiilî bir uygulama da bulunmadığını belirtmiştir²⁹.

İkinci rivâyet, "*Hiçbir kadın erkeğe imamlık yapamaz*"³⁰ şeklindedir. Fukahânın çoğu bu hadisin yoruma gerek bırakmayacak şekilde kadının erkeğe imamlık yapamayacağına delâlet ettiği kanaatindedir.

Üçüncü rivâyet, "*Kadınları, Allah nasıl geri bıraktıysa, siz de öylece geri bırakınız*"³¹ tarzında İbn Mesud'dan nakledilmiştir. Bu rivâyeti kadının erkeklerle imam olamayacağına delil gösterenler, kadınların erkeklerden geri bırakılmasının emredilmiş olması imamın namazdaki konumuna işaret etmektedir, buna göre kadının erkeğe imâmeti sahih olmaz, şeklinde yorumlamışlardır³².

Cumhuriyetin delil aldığı bu rivâyetlerle ilgili yapılan değerlendirmelerin bir kısmı şöyledir:

Birinci rivâyete hem sıhhat hem de delâlet açısından yapılan bazı itirazlar şöyledir: Hadisin, *el-imâmetü'l-uzmâ* denilen ve büyük imâmet anlamına gelen devlet başkanlığı ile ilgili olduğu; şehâdet, fetvâ ve namaz imamlığı gibi hususların bu hadisin kapsamına girmediği ifade edilmiştir. Mesala, Hz. Peygamber'in bu

²⁷ Buhârî, "Meğâzî", 82, "Fiten", 18; Tirmizi, "Fiten", 75; Ahmed b. Hanbel, V, 38; Nesâî, "Kudât", 8; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VIII, 263.

²⁸ Bk. Harbî, 131.

²⁹ Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, I, 250. Aynı gerekçelendirme için bk. İbn Rüşd, I, 145; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkî'in*, II, 376-377.

³⁰ San'ânî, *Sübülü's-selâm*, II, 28; İbn Hacer, *et-Telhisu'l-habîr*, III, 319; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, III, 162, 164; Mavsîlî, I, 79; Tahtâvî, 192; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-kitâb*, 91.

³¹ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 36; Sehâvî, 28; (no:41); Aliyyü'l-kârî, 11 (no:18); Aclûnî, I, 69 (no: 156).

³² İbn Rüşd, I, 145-146; Nevevî, *el-Mecmû'*, IV, 151; İbnü'l-Hümmam, I, 357; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, III, 164; San'ânî, II, 28.

sözü, Kıra'ya gönderdiği elçi vasıtasıyla onun sonunu iyi görmemesi ve Hz. Peygamber'in hükümeti ile İran hükümeti arasındaki siyasî ilişkilerin kötü olması sebebiyle söylediğini ileri sürenler olmuştur. Buna göre hadisteki hüküm, sadece sebebi belirtilen olaya hasredilmelidir. Zira lafzın umumî olması hükmün de umumî olmasını gerektirmez³³.

Hadisin, kadının namaz imamlığını da yasakladığına kanaat getirenler yukarıdaki yorum ve itiraza şu şekilde cevap vermişlerdir: Namaz imamlığı da bir velâyettir. Hadis kadının velayetini yasaklamaktadır, sebebin hususiliğine değil, lafzın umûmiliğine itibar edilir³⁴.

İkinci rivâyetin konuya delâletinde şüphe yoksa da sıhhati noktasında önemli tenkitler vardır. Mesela, senedinde Abdullah b. Muhammed el-Adevî'nin bulunması sebebiyle bu rivâyet zayıf kabul edilmiştir. Zira Veki bu râviyi hadis uydurmakla itham etmiştir. Adevî'nin hocası da zayıf kabul edilmiştir. Rivâyetin farklı tarikleri varsa da onların senedinde de, hadis çalma ve isnatları birbirine karıştırmakla itham edilen Abdulmelik b. Habîb yer almaktadır³⁵. Rivâyetin sıhhatine yöneltilen bu itiraza karşı, aynı mânâyı ve aynı lafzı taşıyan ve bunu destekleyen başka hadislerin bulunduğu ileri sürülerek cevap verilmiş ve hadisin konuya delâletinde problem olmadığı ispatlanmaya çalışılmıştır³⁶.

Üçüncü rivâyetin kaynağına ilişkin şöyle bir bilgi bulunmaktadır: Bazı hadis âlimlerinin nakline göre, Abdullah b. Mesud'a İsrailoğullarına kadın ve erkeklerin aynı safta karışık bir şekilde ibâdet ettikleri anlatılmıştı. O da, Allah ve Resûlünün buyruğuna uygun olarak namazda kadınların, erkeklerin arkasındaki safta yer almaları gerektiğini bildirmişti³⁷. Ancak İbn Mesûd'un bu sözü bir takım yanlış anlamalara meydan verecek şekilde, "*Kadınları, Allah nasıl geri bırakıyorsa, siz de öylece geri bırakınız*" tarzında nakledilmiştir³⁸. Böylece bağlamından koparılan bu rivâyete dayanılarak, "kadınları Allah geri bırakmıştır, onları hor görüp zayıf yaratmıştır, şu halde siz de onlara ikinci sınıf muamelesi yapın" anlamına gelecek bir izlenim oluşturulmuştur³⁹. Bunun yanında söz konusu rivâyete dayanılarak İslam'ın kadını her alanda geri bırakmayı emrettiği anlayışı ortaya atılarak, İslamî anlayışı dışlayanlara kendi görüşlerini destekleyici malzeme sağlanmıştır. Halbuki Hz. Peygamber bu mânâyı gelebilecek bir söz söylememiştir⁴⁰.

³³ Bk. Kasımî, Zafir, *Nizamu'l-hukm fi's-şeri'a ve't-tarihi'l-İslâmî*, I, 341-343; Derveze, *ed-Düsturu'l-Kur'anî ve's-sünnetü'n-nebeviyye fi's-şuûni'l-hayat*, I 115; Akkaya, a.g.m., 244-245.

³⁴ Harbî, 131.

³⁵ Bk. San'ânî, II, 28.

³⁶ Harbî, 132.

³⁷ Sehâvî, 28; (no:41); Aliyyü'l-kârî, 111 (no:18); Aclûnî, I, 67 (no: 156).

³⁸ Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 102.

³⁹ Martı, "Kadın Konusunda Resûlullah'a Nisbet Edilen Uydurma Hadisler", *Mehir, Üç Aylık İlmî ve Akademik Bülten*, sy, 2, Konya (yaz), 1998, 32.

⁴⁰ Ateş, 102.

Senedi açısından mevkûf kabul edilen bu rivâyet, şöhreti dolayısıyla merfû sanılmışsa da, hadis kritikçileri bunun merfû' olmadığı kanaatindedirler⁴¹. Ancak bu lafızla olmasa da, "*Kadınlara saftaki yerlerinin en hayırlısı arka saf, en şerlisi ise ön saftır*" ortak anlamını ifade eden ve sahih olduğu kabul edilen başka hadislerin bulunduğu ifade edilmiştir⁴².

Mezkur rivâyete delâlet açısından da bir itiraz yöneltip bunun namaz, şahitlik ve umûmî velâyetler gibi pek çok hususa ihtimali bulunduğu, dolayısıyla da, kadının namaz imamlığını engelleyen özel bir delil olmadığı ileri sürülmüştür⁴³. Bu itiraza, rivâyetin umûmîlik ifade eden bir lafız içererek aynı mealdeki diğer rivâyetler gibi, imamlığı dahil, kadının yapamayacağı her türlü velâyeti kapsamıştır⁴⁴, şeklinde bir cevap verilmiştir.

b. İcmâ

Yukarıda sunulan naklî deliller yanında cumhur görüşlerini, kadının erkeklerle imam olamayacağı konusundaki icmâya da dayandırmıştır. Çünkü İslam hukukçularının büyük çoğunluğu kadının erkeğe imam olamayacağına görüş birliği etmiştir. Cumhurun bu deliline, azınlık da olsa bir grup ulemânın kadının erkeğe imametini câiz gördüğü⁴⁵ öne sürülerek itiraz edilmişse de onlar, azınlıkta kalan görüşlerin icmaya zarar vermeyeceğini söyleyerek ictihadlarını savunmuşlardır⁴⁶.

c. Kıyâs

Cumhurun söz konusu görüşünü dayandırdığı delillerden biri de kıyâstır. Buna göre onlar, kadının erkeğe imam olamayacağını savunurken, onun erkek cemaate ezan okuyamamasına kıyasen imam olamayacağı hükmünü de benimsemişlerdir. Ezanın cehr olduğu, namazların ise hepsinin cehr olmadığı ileri sürülerek cumhura itiraz yöneltmişse de onlar, cehr namazları dikkate alarak kıyas bunlara yapmış ve görüşlerini kıyas delili ile de destekleme yoluna gitmişlerdir⁴⁷.

İslam hukukçuları namaz imamlığından önce namaza hazırlık ve duyuru anlamına gelen ezan konusunda ilgili bazı rivâyetlere⁴⁸ dayanarak kadına bir ta-

⁴¹ Aclûnî, I, 67.

⁴² Tirmizi, "Salat", 166 (no: 224); İbn Mace, "İkâmetü's-salât", 52 (no:1000); Nesâî, "İmâme", 31, II, 93; Ebû Davud, "Salat", (no: 678); San'ânî, II, 30; Aclûnî, I, 67; Aliyyü'l-kârî, 111; İbn Muhammed, *Temyizü't-tayyib mine'l-habîs*, 17; Şevkânî, III, 184.

⁴³ İbnü'l-Hümâm, I, 360-361.

⁴⁴ Harbî, 132.

⁴⁵ Bk. İbnü'l-Cevzi, *Ahkâmu'n-nisâ*, 55.

⁴⁶ Zeylaî, *Tebyin*, I, 137; İbn Kudâme, II, 34; Harbî, 134.

⁴⁷ Harbî, 134.

⁴⁸ Bu konudaki rivayetlerin ortak anlamı, "*Kadınlara ezan ve kamet yoktur*" şeklindedir. Bu konuda Beyhaki'nin sahih bir senetle Esmâ binti Yezid'den naklettiği hadis delil getirilmiştir, ancak bu rivayet senedinde bulunan Hakem b. Abdullah dolayısıyla son derece zayıf bulunmuştur. (Bk. Şevkânî, II, 32). Bu konuda Hz. Aişe'nin ezan ve kamet okuduğuna dair rivayetler varsa da (bk. İbn Hazm, III, 174; İbn Kudâme, I, 467), bu rivayetler bazı müelliflerce zayıf kabul edilmiş (İbn Kudâme, I, 468), bazıları da onun uygu-

kım kısıtlamaların getirildiğine hükmetmişlerdir. Konuyla ilgili rivâyetlerden ortaya çıkan sonuç şudur: Kadınlara ezan ve kâmet okumak vâcip değildir. Fakat kendi aralarında, seslerini erkekler duymamak kaydıyla, ezan ve kâmet okumalarını engelleyen bir rivâyet de yoktur⁴⁹. Kadının ezan okumasını gerektiren sahih bir rivâyet bulunmadığı gibi, bundan kadınları yasaklayan sahih bir hadis de yoktur. Bu konuda sadece eser kabilinden bazı rivayetler ve bazı âlimlere ait görüşler vardır. Beyhakî'nin "*Kadınlara ezan ve kâmet yoktur*"⁵⁰ şeklinde naklettiği rivâyet zayıftır. Ebu Bekir b. Şeybe'nin naklettiğine göre, İbn Ömer'e kadınların ezan okuması gerekir mi? Diye bir soru sorulmuş o da kızarak şöyle cevap vermiştir: "Allah'ı zikri mi yasaklayayım!"⁵¹. Ata'nın da şöyle dediği nakledilmiştir: "Kadınlarla birlikte bir erkek bulunduğu anda onların ezan ve kâmet okumaları engellenmez"⁵². Bu konuda Abdurrezzak'ın birbirine aykırı rivâyetler naklettiği de dikkate alınrsa kadınlara getirilen ezan ve kâmet yasağının kesinlik ifade etmediği anlaşılır.

İslam hukukçularının kadına ezan ve kâmetin neden vâcip olmadığı hususundaki gerekçelerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Cemaate katılmaları meşru olduğu halde kadınların ezan okuduğuna dair bir nakil gelmemiştir, şayet kadınlar bunu yaparsa bidat işlemiş olurlar⁵³. Cumhur kadına ezan ve kâmetin vâcip olmadığına icmâ etmiştir⁵⁴, dolayısıyla onların ezan okuması haramdır⁵⁵, okusalar da sahih değildir⁵⁶. Ezan kadının sesini yükseltmesini gerektirir ki, bu durumda onun sesini hem sâlihler hem de fâsıklar duyacak ve bu da fitneye sebep olacaktır. Fitneye sebep olan bir davranış ise haram olduğundan kadın şer'an bunu yapamaz. Bu sebeple Hz. Peygamber, namazda imamı uyarmak için erkeklerin *sübhane'llah* demesini, kadınların ise *tasfike*⁵⁷ yapmasını önermiştir⁵⁸. Ayrıca ezan erkeklerin kadına bakmasına sebep olur ki, bu da haramdır⁵⁹.

Bir başka yorum ise şöyledir: "Ezan bir ibâdetdir, kadın ise bu ibâdete ehil değildir, yaparsa fâsîs bir ibâdeti ifâ eden gibi olur. Erkeklere gelince, onların ezan

→

lamasının kendi icthadı olup icmaya aykırı olduğu belirtilip şöyle denilmiştir: Kadının ezan okuduğuna dair hiçbir nakil yoktur, şayet böyle bir şey olsaydı yaygınlaşrdı. Kadının ezan ve kâmet okuma gibi bir yükümlülüğünün bulunmadığı hususunda icma bulunmaktadır. Hz. Aişe'nin bu konudaki uygulamasının şaz olduğu, şaz görüşlerin ise icmaya zarar vermeyeceği kaydedilmiştir (Bk. Harbî, 119).

⁴⁹ İbn Cüzey, 53; Adevî, *Câmi'u ahkâmi'n-nisâ*, 1992, I, 302.

⁵⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 408; Abdurrezzak, *Musannef*, III, 502.

⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 223.

⁵² Abdurrezzak, III, 127

⁵³ Zeylaî, Cemalüddin, I, 94.

⁵⁴ İbn Rüşd, I, 110; Nevevî, *el-Mecmu'*, III, 106.

⁵⁵ İbn Cüzey, 53.

⁵⁶ Huraşî, I, 231

⁵⁷ *Tasfike*: Namazda yanlış okuyan imamı kadınların el çırpma ya da ayaklarını yere vurarak uyarması. Şevkânî, III, 148; İbn Abidin, I, 638.

⁵⁸ Şirbînî, I, 407; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-muknî*, I, 311-312; İbn Kudâme, I, 468.

⁵⁹ Zeylaî, *Tebyin*, I, 94.

okuması talep edilmiştir. Ezan cemaate çağrı olduğundan, ki erkekler cemaate ehildirler, erkekler hakkında ezan farz-ı kifâyedir. Kadın namazda kıraati açıktan okumaktan, yüksek sesle telbiye duası okumaktan, tavafta remel yapmaktan ve ihramda elbisesini çıkarmaktan fitne endişesiyle men edilmişse, ezandan evleviyetle men edilebilir⁶⁰.

İbn Ömer, Enes, Said b. Müseyyeb, Hasan, İbn Sirin, Sevri, Malik, Ebu Sevr, Hanefiler, Hanbeliler, Zahiriler, Zeydiler ve Caferiler'e göre kadına ezan ve kâmet gerekmez. İbn Kudâme, "Bu konuda farklı görüş belirteni bilmiyorum" demektedir. Bu konudaki delil, Esmâ binti Yezid'in naklettiği: "Hz. Peygamber'in, kadınlara ezan ve kâmet yoktur dediğini duydum" şeklindeki hadistir⁶¹. Zira ezan bir ilan ve bildirme olduğundan onu yaparken sesin yükseltilmesi gerekir, halbuki kadın için böyle bir şey meşru değildir. Hakkında ezan meşru olmayan birinin kâmeti de meşru olmaz⁶².

Bu bilgilerden de anlaşıldığına göre fukahâ, kadının ezan ve kâmet okumamasına dair yasağı fitne unsuruna dayandırmakta, fitneye sebep olarak da kadının sesini görmektedir. Çünkü kadın sesi konusunda da onların benzer yorumlar yaptıklarını görmekteyiz. Kaynakların verdiği bilgilere bakıldığında kadın sesi konusunda Hz. Peygamber döneminde müsamahakâr ya da olması gereken bir durumun vardır⁶³. Ancak daha sonra fitne söyleminin kök budak salması neticesinde bu hususta hayli kısıtlamalara gidildiği, fukahânın da söz konusu söylemlerden etkilenerek veya *sedd-i zerâyi* prensibi gereği fitneye giden yolu kapatmak amacıyla özellikle kadınların şarkı söylemesini tecviz etmediği anlaşılmaktadır⁶⁴. Fukahâ, kadın sesi konusunda kısaca şu görüşleri ortaya koymuştur:

Cumhura göre kadının sesi mutlak olarak avret değildir. Zira sahâbe dîni hükümleri öğrenmek için kadınları dinlemekte idiler. Fakat, Kur'ân bile okusa, fitne endişesi sebebiyle müzik ve nâme şeklindeki kadın sesi haramdır. Dolayısıyla onun ezanını dinlemek de helal olmaz. Hanefilerin tercih ettiği görüş kadının sesinin avret olmadığı yolundadır⁶⁵. Onlara göre, Hz. Peygamber şarkı söyleyen iki

⁶⁰ Harbî, 120.

⁶¹ Şevkânî, II, 32; İbn Kudâme, I, 467.

⁶² Kâsânî, I, 152; İbn Kudâme, I, 467; İbn Hazm, III, 129.

⁶³ Buhârî, "İydeyn", 2, "Nikah", 48, 63, 114, "Megazi", 12, "Buyu", 1, "Menâkıb", 50, "Deavât", 53; İbn Hanbel, VI, 269, 359; Nesâî, "İydeyn", 35; İbn Hacer, *el-İsabe fi temyiz-i's-sahabe*, IV, 221, 313, 478; Kettânî, *et-Teratibu'l-idariyye*, II, 124, 125, 127, 129; İbn Sa'd, VIII, 447; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 192; Savaş, 256-260.

⁶⁴ Fitne söyleminin kadını cemaatten engelleyici görüşlerin temel dayanağı olduğu yolundaki değerlendirmeler için bk. Kahraman, Abdullah, "Klasik Fıkah Literatüründe Kadının Cemaatle İbâdeti İle İlgili Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü" (Eleştirel Bir bakış); Marife, yıl, 4, sayı, 2, güz 2004, s. 59-80.

⁶⁵ Gazâlî, *İhya*, II, 248; Zeydan, *el-Mufassal*, IV, 89-90; Zühaylî, I, 595

kadını dinlediği için⁶⁶, kadın sesinin mutlak olarak haram olduğu söylenemez, ancak şehveti tahrik ederse haram olur ki, buna *haram liğayrihi* denir⁶⁷.

Kurtubî, kadından şarkı dinlemenin haram olmadığını söylerken⁶⁸, Şâfiiler bunun caiz olmadığına hükmetmişlerdir. Şâfiî alimlerinden Gazalî (505/1111) ve Remlî (1004/1595), yabancı kadından şarkı dinlemenin fitne endişesi bulunduğu sürece câiz olmadığına, fitneden emin olunduğunda ise sadece mekruh olduğuna hükmetmiştir⁶⁹. Hz. Peygamber'in iki câriyeden şarkı dinlediğini ifade eden hadisi şerh eden İbn Hacer, câriyeden şarkı dinlemenin câiz olduğu sonucuna varduktan sonra bunu, cevâz fitneden emin olmaya bağlıdır, şeklinde kayıtlamıştır⁷⁰. Konuyu detaylı bir şekilde inceleyen Zeydan'ın vardığı sonuç ise şöyledir: Fitneden emin olması halinde erkek kadından şarkı dinleyebileceği gibi, kadın da erkekten dinleyebilir⁷¹.

Görüldüğü üzere fukahâ kadın sesini daha çok şarkı eksenli tartışıp cevâzını fitne unsuruna bağlamış, fitneye sebep olduğu sürece Kur'ân bile okusa onu dinlemenin câiz olmadığına hükmetmişlerdir. Bu değerlendirmeye göre önce kadının ezan okumasının câiz olmadığı sonucuna varan fukahâ, kadının namazda imam olamaması hükmünü de buna kıyas etmiştir.

Özetle ifade etmek gerekirse görüşlerini sünnet, icmâ ve kıyas delilleri ile destekleyen cumhur bu delillerden hareketle kadının erkeğe imâmetinin câiz olmayışını şu gerekçelere dayandırmışlardır: Kadının imâmeti câiz değildir⁷², çünkü kadına iktidanın câiz olmadığına icmâ vardır⁷³. Kadına iktidanın câiz olmaması ise kadının namazda erkeğin arkasında olması gerektiğine dair hadise dayanmaktadır. Kadınların namazdaki yerinin erkeklerin arkasındaki saf olarak belirlenmesi onların imâmet için öne geçirilemeyeceğini göstermektedir. Zaten ilk dönem olan Hz. Peygamber devrinde erkeklere imamlık yaptıklarına dair bir nakil de yoktur. Bu durumda kadının imâmetine dair olan rivâyet sadece kadınlara imamlık yapacağını gösterir. Çünkü namazdaki mertebeleri bakımından aralarında eşitlik bulunmaktadır⁷⁴. Ayrıca erkek cemaate imam olacak kişinin erkek olma şartı da vardır⁷⁵. Kadının erkekler için ezan okumasının câiz olmaması onlara imâmetinin de sahih olmamasını gerektirir. Kadının arkasında namaz kılan erkek namazını

⁶⁶ Buhârî, "İydeyn", 3, "Menakıb", 46; Müslim, "İydeyn", 4; İbn Hanbel, VI, 33.

⁶⁷ Aynî, *Umdu'tt-ikârî*, V, 365, 369; Karaman, *İslam'da Helaller ve Hâramlar*, 160.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâm-ı'l-Kur'ân*, XIV, 56.

⁶⁹ Remlî, VIII, 280-281.

⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 443. Benzer bir değerlendirme için bk. Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, X, 177-178; Zeydan, IV, 90.

⁷¹ Zeydan, IV, 90-96.

⁷² Mavsîlî, I, 79.

⁷³ Zeylâi, *Tebyin*, I, 137.

⁷⁴ İbn Rüşd, I, 145-146.

⁷⁵ Huraşî, II, 22; Düstükî, I, 326; İbn Cüzey, 68; İbn Müflih, II, 72; Şirbînî, I, 240; İbn Kudâme, II, 33.

iade etmelidir⁷⁶. Cumhurun delillerinde bazı zorlama teviller bulunsa da, İslam toplumlarındaki genel uygulamayı ve anlayışı yansıttığı bir gerçektir.

2. Kadının Erkeğe İmâmetini Câiz Görenler ve Delilleri

Klasik fıkıh doktrininde ve uygulamadaki görüş kadının erkeklerle imâmînin câiz olmayacağı yönünde olmakla birlikte, kadınların bütün namazlarda erkeklerle imamlık yapabileceği ve bazı durumlarda sadece terâvîh namazında imam olabileceği şeklinde iki farklı görüş daha bulunmaktadır.

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre İslam âlimleri arasında, kadının erkeğe bazı durumlarda namazda imamlık yapabileceği görüşünde olanlar bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadınıyla fıkıh tarihinde bu konuda ilk görüş bildiren tabiun âlimlerinden Katâde (118/736)'dir. Onun, Kur'ân okuyamayan erkeğe kadının imam olabileceği ve bu durumda erkeğin ileride kadının onun gerisinde durması gerektiği görüşünde olduğu kaydedilmiştir⁷⁷. Fakat Ümmü Varaka örneğine rağmen sahâbeden kadının erkeğe imâmîni câiz gören bir görüş tespit edilememiştir. Aksine sahâbenin önde gelen âlimleri kadının evinde namaz kılmasının daha faziletli olacağını, zira evinden çıkmasının fitneye sebep olacağını benimsedikleri anlaşılmaktadır. Mesela, İbn Mesûd'un bu görüşte olduğu nakledilmiştir⁷⁸. Bazı Hanbelî fakihler ise, kadının tek bir durumda erkeğe imamlık yapabileceğini savunmuşlardır. Buna göre erkek hâfız bulunmayıp kadın hâfız bulunursa sadece terâvîh namazında kadın erkeklerin arkasında durmak şartıyla imamlık yapılabilir⁷⁹. Bunun yanında Davud-ı Zahirî (270/883), Ebu Sevr⁸⁰, Taberî

⁷⁶ İbn Kudame, II, 34. Kadının erkeğe imam olamayacağı görüşünü savunan İbn Hazm, görüşünü Hz. Peygamber'den nakledilen ve kadın erkeğin namazını keser, kadının namazdaki yeri erkeğin arka tarafıdır, imamın öne geçmesi gerekir temasını işleyen bazı rivayetlere dayandırmıştır. (Bk. *el-Muhallâ*, II, 167; III, 136).

⁷⁷ Abdurrezzak, III, 141.

⁷⁸ Bk. Abdurrezzak, III, 150; İbn Ebî Şeybe, I, 107; Kalacı, *Mevsû'atu fıkhu Abdullâh b. Mesud*, 328). Tabiunun önde gelen fıkıh bilginlerinden İbrahim Nehâî (v. 96/714), kadının hiçbir namazda erkeklerle imâmîni câiz görmezken, farz namazlarda kadınlara da imamlık yapamayacağını, ancak nâfilelerde kadınlara safın ortasında durmak suretiyle imamlık yapabileceği görüşündedir. (Kalacı, *Mevsû'atu fıkhu İbrahim Nehai*, II, 652). Hasan Basrî (v.110/728) kadının erkeklerle imâmîni hiçbir şekilde câiz görmezken, kadınlara imâmîni konusunda da kendisinden biri olumlu, diğeri olumsuz iki görüş nakledilmiştir. Hasan Basrî erkeğin güvenilir olması durumunda sadece kadınlara imamlık yapabileceğini kabul eder. Aynı zamanda ona göre, erkeklerin bulunmaması durumunda kadın cemaatle kadın imamın cenaze namazını kıldırabilir. (Kalacı, *Mevsû'atu fıkhu Hasanî'l-Basrî*, II, 622). Süfyan-ı Sevrî (v.161/778) ise kadının erkeğe imâmîni câiz görmezken, kadınlara imâmîni câiz olacağı görüşündedir. O, başka erkek yoksa tek bir erkeğin sadece kadınlara imâmîni de mekruh görür. (Abdurrezzak, III, 151; Kalacı, *Mevsû'atu fıkhu Süfyan-ı Sevrî*, 571).

⁷⁹ İbn Kudâme, II, 34; İbnü'l-Cevzî, 55.

⁸⁰ Ebu Sevr: Asıl adı İbrahim b. Halid el-Yeman el-Kelbi el-Bağdadi Ebu Sevr Ebu Abdullah olan bu zat, Fıkıh, hadis ve tasavvuf alimi olarak bilinmektedir. 170-240/786-854 yılları arasında yaşamış olan Ebu Sevr İmam Şâfiî'nin talebelerinden olup, ondan ilim almış, nakilde bulunmuş ancak pek çok meselede ona muhalefet etmiştir. (İmam Şâfiî'yi öven bazı ifadeleri için bk. Zehebi, *Siyerü a'lâmi'n-nübela*, X, 18,27, 30, 35, 36, 39, 44, 46, 52, 53) Ebu Sevr Şâfiî'den ayrılmış, görüşleri etrafında müstakil bir fıkıh mezhep oluşmuş

(310/922), Müzenî (246/877) ve Muhyiddin İbn Arabî (638/1240)⁸¹ gibi âlimler⁸² farz olsun nâfile olsun bütün namazlarda kadının erkeklere imamlık yapabileceğini savunmuşlardır⁸³.

Azınlıkta kalan bu âlimler, kadının erkeğe imâmetini yasaklayan hadisteki yasağı tenzihen mekruh kabul etmiş ya da ilgili rivâyetleri zayıf kabul etmişlerdir⁸⁴. Bu durumda onların esas dayanağını Ümmü Varaka hadisi oluşturmaktadır⁸⁵. O halde şimdi bahsedilen bu hadis üzerinde duralım. Kadının erkeklere imamlık yapabileceğine dair olan rivayet şöyledir:

“Hasan b. Hammad el-Hadramî'nin Muhammed b. Fudayl, Velid b. Cüme' ve Abdurrahman b. Hallad yoluyla Ümmü Varaka binti Abdullah b. Hâris'ten naklettiğine göre, Hz. Peygamber Ümmü Varaka'yı evinde ziyaret ederdı ve ona bir müezzin tayin edip, kendisinin de ev halkına imam olmasını emretmişti. Abdurrahman b. Hallad 'Ümmü Varaka'nın müezzinini yaşlı bir kimse olarak gördüm' dedi”⁸⁶.

Bu rivayeti sadece Ebû Davud kaydetmiştir. Onun bu konuda naklettiği başka bir rivayette Ümmü Varaka'nın özelliklerinden ve toplumdaki yerinden bahsedilmektedir. Abdurrahman b. Hallad el-Ensari'nin nakline göre Ümmü Varaka şöyle demiştir: Resulü Allah Bedir savaşına çıkacağı zaman kendisine dedim ki: “Yâ Resûlellah seninle savaşa çıkmama izin ver de hastalanı tedavi edeyim. Belki Yüce Allah (bu sayede) bana şehitlik nasip eder”. Resulü Allah ona şöyle cevap verdi: “Evinde kal muhakkak Allah sana şehitlik nasip edecektir. Veki b. Cerrah'ın dediğine göre ona “*şehide*” denirdi. Velid ise Ümmü Varaka'nın Kur'an'ı baştan

→

olup, Azerbeycan ve Ermenistan halkının çoğu onun mezhebine bağlanmıştır. İbâdetlerle ilgili kitaplarının varlığından bahsedilmektedir. (Bk. Kehhale, *Mu'cemü'l-müellifin*, I, 24; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 220).

⁸¹ Kadının mutlak anlamda yani hem erkeklere hem kadınlara, hem nâfile hem de farz namazlarda imâmetini caiz gören Muhyiddin İbn Arabî'nin ilginç gerekçesi için bk. *Futuhât-ı Mekkiyye*, VI, 428-431; el-Çurâb, Mahmud Mahmud, *el-Fikhu inde's-seyyhi'l-ekber Muhyiddin İbnî'l-Arabî*, 237-238. Özeti için bk. Yavuz, 98-99.

⁸² İbnü'l-Cevzi, İbn Rüşd'ün de bu görüşte olduğunu söylemişse de bu doğru değildir. İbn Rüşd eserinde sadece bu görüşte olanların ismini zikretmiştir. Bilindiği gibi Malikiler kadının kadına imametini de câiz görmemektedirler. Bk. İbn Rüşd, I, 145-146; Şevkânî, III, 164; San'ânî, II, 29.

⁸³ İbn Kudâme, II, 34; İbnü'l-Cevzi, 55; İbn Rüşd, I, 145.

⁸⁴ San'ânî, II, 29.

⁸⁵ İbn Rüşd, I, 146; İbn Kudâme, II, 34.

⁸⁶ Ebu Davud, “Salat”, 61(no. 592). Ayrıca bk. İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 89; Beyhaki, III, 130; Dârekutnî, *Sünen*, I, 403; Hâkim, *Müstedrek*, I, 203.

sona ezberlediğini⁸⁷, evinde özel müezzin bulundurmak için Peygamber'den izin istediğini, Hz. Peygamber'in de ona izin verdiğini söylemiştir⁸⁸.

Bu rivâyeti çok az farklılıkla nakleden başka hadisçiler de vardır. Hâkim (405/1014) tarafından nakledilen rivâyete göre, Hz. Peygamber Ümmü Varaka hakkında "Geliniz şehideyi ziyaret edelim" derdi ve onu daima evinde ziyaret ederdi. Ümmü Varaka'nın ricası üzerine Hz. Peygamber kendisine özel bir müezzin tayin etmiş ve farz namazlarda ev halkına imamlık yapması için onu görevlendirmişti. Hakim "Bu konuda bu hadis dışında müned bir hadis bilmiyorum" demiştir⁸⁹.

Hadisin Dârekutnî (385/995) tarafından nakledilen bir başka rivâyetinde "Hz. Peygamber Ümmü Varaka'ya evinin kadınlarına imamlık yapması için izin verdi" şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ifade Ebû Davud'un rivâyetine bir ziyade (ilave) yapmış olmaktadır. Bu ziyâdenin kabul edilmesi gerektiği⁹⁰, zira sahih ve hasen hadis rivâyet edenlerin ziyâdesinin makbul olduğu belirtilmiştir⁹¹.

Söz konusu rivâyet gerek senet⁹² ve gerekse metin bakımından tenkide tabi tutulmuştur⁹³. Bu rivâyeti yorumlayan müellifler isabetli görüşler yanında, zaman

⁸⁷ Rivâyette geçen "Kara'eti'l-Kur'âne" ifadesi, Kur'an'ı baştan sona ezberlemişti şeklinde anlaşılabilir gibi (Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 184-185), Kur'an nüshalarından bir nüsha yazdırıp yanında toplamıştı diye de anlaşılabilir. Böyle bir imkâna sahip olmak, Kur'an'ı daha rahat ezberleme ve bu ezberi devam ettirme imkânını doğurur. (Bk. Savaş, 115).

⁸⁸ Veki'in anlattığına göre; Ümmü Varaka'ya ait bir köle ile câriye vardı. Ölümünden sonra onların hür olacaklarını ifade etmişti. Bu köle ile câriye bir gece kalktılar, onu bir kadife ile boğup öldürdüler. Sonrada kaçıp gittiler. Hz. Ömer sabahleyin bunu duydu ve halka hitaben bir konuşma yaparak; "Kim bunları bilir" veya "görürse, yakalayıp getirsin" dedi. Nihayet Ömer onların asılmasını emretti ve asıldılar, bunlar Medine'de ilk asılan kimseler oldular. (Ebu Davud, "Salat", 61). Bir başka rivâyette de bu hanım sahabî imamlığını Hz. Ömer döneminde öldürülünceye kadar sürdürmüştür. (İbn Sad, III, 457; İbn Hanbel, VI, 405). Hatta öldürüldüğü gecenin sabahında Hz. Ömer'in "Bu sabah teyzemin sesini/Kur'an okuyuşunu duymadım" deyip içeri girdiği ve öldürüldüğünden bu şekilde haberdar olduğu da kaydedilmiştir. (Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, IV, 208).

⁸⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 203ç

⁹⁰ İbn Kudâme, II, 35.

⁹¹ Azimabâdi, *Avnü'l-ma'bûd fi şerhi Ebî Davud*, II, 302; Harbi, 133.

⁹² Rivâyete senet açısından yöneltilen tenkitleri ve yapılan değerlendirmeleri şöylece özetleyebiliriz: Ebû Davud'un naklettiği rivâyet, senesinde Abdurrahman b. Hallad ve Leyla bint-i Mâlik (ki, Velid b. Cümei'in ninesidir) bulunması dolayısıyla zayıf olarak nitelendirilmiştir. Zira bu kişiler meçhuldürler. (İbn Hacer, *et-Telhişu'l-habir*, II, 27). Ancak Müslim, Velid b. Cümei' naklettiği rivâyetler delil olmaya elverişli kabul edilen bir râvidir. İbn Kattan kitabında Velid b. Cümei' ve Abdurrahman b. Hallad'ın durumları bilinmeyen kişiler olduğunu belirtmiş de, Azimabâdi, İbn Hibban'ın bunları güvenilir (sika) râviler arasında zikrettiğini, Abdurrezzak'ın da *Musannef*'in de bu râvilerden hadis naklettiğini belirtmiştir. (Azimabâdi, II, 211-212). İbn Main, İbn Cümei'in sika olduğunu bildirirken, İclî ve İbn Sa'd gibi müellifler *leyyin* olduğu kanaatindedirler. *Leyyin*: Hadis istilâhında rivâyet ettiği hadisler az olmakla birlikte bu hadisler arasında, onun hadisinin terk edilmesine sebep olacak kadar zayıf olanlar da bulunan râviler için kullanılan bir terimdir. (Bk. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 89). Ahmed, Ebu Davud ve Ebu Zûr'a mezkur râviyi *lâ be'se bihi* şeklinde nitelendirirken, İbn Hacer *et-Takrib* adlı eserinde bunun *saddük* olduğunu ancak şülikle itham edildiğini kaydetmiştir.

zaman zorlama yorumlara da başvurmuşlardır. Yapılan yorumlardan bir kısmı kısaca şöyledir: Hadis, kadınların cemaat halinde namaz kılmalarının ve onlara bir kadının imamlık yapmasının Resûlullah'ın onayı ile sahih olduğunu ortaya koymaktadır⁹⁴.

Hadis, içlerinde erkek bulunsa bile, bir kadının ev halkına imamlık yapmasının câiz olduğunu göstermektedir. Zira Ümmü Varaka'nın evinde bir de yaşlı erkek müezzini ve kölesi vardı. İşte bu hadisin zahirine bakarak Ebu Sevr, Taberî ve Müzenî gibi âlimler kadının erkeklere imamlığının câiz olduğu kanaatine varmışlardır⁹⁵.

Bazı araştırmacılara göre hadiste geçen "Ev halkı" ifadesi, mahallenin kadınları anlamına gelmektedir. Çünkü Peygamber bu hanım sahabiyeye mahalle halkının kadınlarına imamlık yapması için izin vermişti⁹⁶. Bazı âlimlerin bu hadisi kadının, kadınlara ve erkeklere imamlık yapmasının câiz olduğuna delil getirmesi doğru bir istidlal değildir. Onların yorumuna göre bu sahabî hanım yaşlı erkek müezzinine ve kölesine de namaz kıldırmıştır. Ancak bu istidlalde şüphe vardır. Zira hadis, hiçbir şekilde Ümmü Varaka'nın bunlara imamlık yaptığını delâlet etmez. Hadisin zahirinden hareketle onlara imamlık yaptığı kabul edilse bile bu istidlale değer bir şey değildir⁹⁷.

Muhammed Hamidullah, Ummu Varaka'nın imamlığına Hz. Peygamber'in cevaz vermesinden hareketle, bu hanım sahabinin oturduğu mahallenin, kadın erkek, bütün halkına imamlık yaptığı⁹⁸ şeklinde bir yorum yapıyorsa da, hadisin geçtiği ilk kaynak olan Ebû Davud'da *mahalle* ifadesi değil *ev halkı* tabiri yer almaktadır. Ev halkı ifadesinin mahalle anlamına gelmeyeceği açıktır. Aynı şekilde ilgili rivâyette, Ummu Varaka'nın erkeklerin teşkil ettiği cemaate imamlık yaptığına dair bir ifade de yoktur. Hamidullah'ın *ev halkı* ifadesini *mahalle* şeklinde yorumlaması başka kaynaklara dayalı olabileceği gibi⁹⁹, rivâyet metninde yer alan "dâr" kelimesinden hareketle de olmuş olabilir. Nitekim söz konusu kelimenin Hz. Peygamber devriyle ilgili metinlerde kabile ve mahalle anlamlarına kullanıldığı belirtilmiştir¹⁰⁰. Ancak burada sadece kelimeye verilen geniş anlamlar yelpazesinden hareketle bir fıkıh hükme ulaşmak sakıncalı olabilir. Bunun için başka

→

Lâ be'se bilî: Hadis usulünde Sika mânâsında kullanılır ve böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis itibara alınır. (Aydınî, 87). *Sadûk* ise, güvenilir raviler hakkında kullanılan bir terimdir. (Aydınî, 133). İbn Hacer, *et-Takrîb* adlı eserinde, İbn Hallad'ın durumunun meçhul olduğunu söylemekle birlikte, İbn Hibban'ın *Hulâsa* adlı eserinde bu zatı sika kabul ettiğini kaydetmiştir. (Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, IV, 2005).

⁹³ Konuyla ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bk. Ertürk, a.g.m., 91-106.

⁹⁴ Azimabâdî, II, 211; Sehârenfûrî, IV, 208.

⁹⁵ San'ânî, II, 35.

⁹⁶ Savaş, 116.

⁹⁷ Sehârenfûrî, IV, 210-211.

⁹⁸ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I, 172.

⁹⁹ Yavuz, 101.

¹⁰⁰ Savaş, 116.

karineler aramak gerekir. Nitekim kadınların Hz. Peygamber devrinden itibaren cemaate katılmakla birlikte, yaygın bir şekilde imamlık yapmamaları¹⁰¹, kelimenin mahalle anlamına yorumlanmasına engel teşkil edecek hususlardan biridir.

Söz konusu hadisle ilgili bazı zorlama yorumlar da vardır. Bu yorumların tipik bir örneği şöyledir: "Kadının erkeklere imam olabileceğini ifade eden hadis, "Belki de bu müezzin ezan okuduktan sonra namazı başka bir mescitte kılmıştır. Kölenin de aynı şekilde başka bir mescitte namaz kıldığı düşünülebilir". Darekutni'nin Amr b. Şeybe'den naklettiği şu hadis, böyle bir tevili desteklemektedir: "Resulü Allah Ümmü Varaka'ya hem ezan okuması, hem de kâmet getirmesi için özel olarak bir müezzin tayin etmişti. O da kadınlara imamlık yapardı"¹⁰².

İbn Kudâme'nin yorumuna göre de bu hadis, Ümmü Varaka'nın sadece evinin kadınlarına imamlık yapması için Hz. Peygamber'in izin verdiğini göstermektedir. Bu görüşü destekleyen ifadeler Darekutni tarafından da rivâyet edilmiştir¹⁰³.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Ummu Varaka Hz. Peygamber'den Bedir savaşına katılmak için izin istemiş Peygamber de, savaşa katılmaktansa evinin halkına imamlık yapmasını önermiştir. Gerek Ummu Varaka'nın şahsî özellikleri gerekse hadisin irad edildiği bağlam düşünüldüğünde cevazın şahsa özel olduğu şeklinde bir izlenim oluşmaktadır. Sanki bu hanım sahabinin savaşa katılmaktansa evinin halkına imamlık yapması Hz. Peygamber tarafından tercih edilmiş gibidir¹⁰⁴. Bunun yanında Hz. Aişe'nin de kölesinin arkasında namaz kıldığına dair rivâyetler bulunmaktadır¹⁰⁵. Şayet yabancı erkeklere imâmet geçerli ve Hz. Peygamber tarafından onaylanmış olsaydı, bilgisiyle meşhûr Hz. Aişe'nin bu görevi öncelikle yapması gerekirdi.

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Öncelikle şunu ifade edelim ki, konuyla ilgili rivâyetten anlaşıldığına göre, kadın hemcinslerine imamlık yapabilir. Kadının bu ehliyetini kısıtlayacak veya engelleyecek kesin ve sahîh bir nass bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hatta günümüzde yurt vb. ortamlarda bir arada yaşamakta olan kadınların kendi aralarında cemaat olmasında çeşitli faydalar da bulunabilir¹⁰⁶. Nitekim fukahânın çoğunluğu daha önce nakledilen rivâyetlere dayanarak kadının kadına imâmetini câiz görür-

¹⁰¹ İbn Rüşd, I, 145.

¹⁰² Darekutni, I, 403 İbn Kudâme, II, 34; *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi* (Necati Yeniel-Hüseyn Kayapınar), II, 437.

¹⁰³ İbn Kudâme, II, 34.

¹⁰⁴ Şevkânî, III, 164.

¹⁰⁵ Buharî, "Ezân", 54; Aynî, IV, 408.

¹⁰⁶ Benzer bir değerlendirme için bk. Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, 72.

ken, Şâfiîler başta olmak üzere, bazı âlimler kadınların kendi aralarında cemaatle namaz kılmasının müstehap olduğu görüşündedirler¹⁰⁷.

Nakledilen Ümmü Varaka rivâyetinden, kadının mahremi olmayan erkeklerle imamlık yapabileceğini kesin olarak çıkarmak mümkün değildir. Söz konusu rivâyetin farklı kanallarla gelen bazı lafızlarından hareketle kadının, mahremi olan erkeklere de imamlık yapabileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu mesele kadınlara imamlık yapabileceği kadar kesin ve tartışmasız değildir. Fakat rivâyeti, nakledilen farklı lafızlarıyla birlikte değerlendiren bazı İslam hukukçuları kadının mahremi olan erkeklere de imamlık yapabileceği kanaatindedirler. Mesela, kadının yabancı erkeklere imamlık yapamayacağı şeklindeki görüşü benimseyen çağdaş İslam hukukçularından Abdulkerim Zeydan'ın konuyla ilgili değerlendirmesi şöyledir: Kadın daha iyi Kur'an okuma ve fıkhi daha iyi bilme özelliğine sahip olup da imamlığa erkekte daha layık olursa, evinin halkının erkeklerine imamlık yapması câizdir. Ebu Davud'un naklettiği Ümmü Varaka olayında onun iyi Kur'an okuduğu ya da Kur'an'ı baştan sona ezberlediği ve evinin halkı için bir müezzin edinme konusunda Hz. Peygamber'den izin istediği nakledilmiştir. Söz konusu hadiste belirtildiği üzere onun müezzini yaşlı bir erkek idi. Bu durum müezzin tayin edilen kişinin imamlık yapamayacak durumda olduğuna işaret etmektedir. Ümmü Varaka ise ondan imamlığa daha layık idi. Kadının mescitte imâmeti ise, cumhurun görüşüne göre câiz değildir. Bu hükmü, sahâbe, tabiün ve daha sonraki dönemlerde kadının erkeklere camide imamlık yaptığına dair bir uygulamanın –bir kere bile olsa- nakledilmemiş olması teyit etmektedir¹⁰⁸.

Kadına hiç imâmet hakkı vermeyenlerin ileri sürdükleri deliller ya konuyla dolaylı olarak ilgili ya da istidlâl elverişli değildir. Nitekim kadının imâmetini mahrem-nâmahrem ve kadın-erkek ayırımı gözetmeden mutlak anlamda câiz görmeyenler, görüşlerini akla ve bazı nassların yorumuna dayandırmışlardır. Yorum bağlayıcı bir hüküm getiremeyeceği için, kadının kadınlara imamlık yapabileceğini savunan fukahânın görüşünü tercih etmekte dinen bir sakınca yoktur.

¹⁰⁷ Bk. Zühaylî, II, 175.

¹⁰⁸ Zeydan, *el-Muḥassal*, I, 252. Bu durumda imam olan kadının saf düzenindeki yerinin neresi olacağı sorusu akla gelebilir. İmam olan kadının erkeklerin arkasında duracağını söyleyen fakihler bulunduğu gibi, aynı safta bulunmasının namaza engel olmayacağına hükmeden fakihler de vardır. Bu konuda yani kadınlara erkeğin saf düzenindeki yeri konusunda en sıkı ve ihtiyatlı görüşün Hanefilere ait olduğu bilinmektedir. Çünkü onlara göre aynı namazı kılan kadın ve erkeğin bir hizada bulunması erkeğin namazının bozulmasına sebep olur. Bu durumda kadının erkeğin arkasında bulunması gerekir. Diğer mezhepler ise bu meselede daha müsâmahakâr bir görüş benimsemişlerdir. Onlara göre kadınlara erkek aynı hizada namaz kılırsa bu durum namazın bozulmasına sebep olmaz. Hatta bir kadın erkeklerin bulunduğu safta namaza dursa sağında, solunda ve arkasında bulunan erkeklerin namazı bozulmayacağı gibi, erkeklerin önünde saf tutmuş vaziyette kadınlara namaz kılma erkeklerin namazı yine bozulmaz. Sadece saf düzeni ile ilgili sünnet yerine getirilmemiş olur. Fukahânın çoğunluğu bu görüştedir. (Bk. Zühaylî, II, 241-243). Bu esnek görüşlerden hareketle kadınlara ve mahremi olan erkeklere imam olan kadının önde durması da câiz görülebilir.

Ancak kaynaklarda yer alan ve kadının erkeklere imâmetine cevaz veren rivâyet, kadının mutlak olarak, yani hem mahremi olan erkeklere hem de yabancı erkeklere imamlık yapabileceği şeklindeki bir yoruma müsait değildir. Böyle bir yorum oldukça zorlama ve İslam toplumlarında pratiği bulunamayacak teorik bir görüştür¹⁰⁹. Elbette sadece pratiğinin bulunmaması olumsuz düşünmek için yeterli değildir. Ancak teoriyi oluşturacak ve destekleyecek yeterli malzeme de bulunmamaktadır. Kadının erkeklere imâmetini câiz görenler, cevaz veren rivâyetten çok, engelleyici hüküm bulunmamasından ve aklî gerekçelerden hareket etmişlerdir¹¹⁰. Ayrıca görüşlerini dayandırdıkları Ümmü Varaka hadisi senet açısından tenkit edildiği gibi, metin açısından da farklı şekillerde yorumlanmıştır. Farklı yorumlar en azından konuyla ilgili ittifakın sağlanamadığını göstermektedir. Bu rivâyetin ancak zânnî bir bilgi oluşturduğunu, zânnî delilden ise kesin bilgi çıkarılamayacağını söyleyebiliriz.

Bazı fakihlerin bu hadisi kadının erkeğe imametinin caizliğine delil getirmelerine rağmen, hadisi senet ve metin tenkidine tabi tutan bazı araştırmacılar bu hadisin böylesine önemli bir fikhî konuda delil olacak güçte olmadığı sonucuna varmışlardır. Onların değerlendirmesine göre Ümmü Varaka hadisi, gerek naklediliş şekli gerekse nakleden ravilerin durumu bakımından sahih veya hasen hadisin şartlarını taşımamaktadır. Bu şartları taşımayan hadis zayıf hadis kategorisine girmektedir. İsnat açısından sağlam bir zemine dayanmayan bir rivayeti itibara almak ve onun uygulanabilir olma özelliğine sahip olduğunu kabul etmek doğru değildir¹¹¹.

Fukahânın kadının yabancı erkeklere imam olamayacağı şeklinde bir sonuca varmasında erkeğe nispetle kadının fizikî ve cinsel yönden daha cezbedici oluşunun etkisi de vardır. Çünkü bu durumda erkekler kendilerini ibâdete tam olarak konsantre edemeyecek, kadınların fizyolojik veya psikolojik durumlarından olumsuz yönde etkilenecek ve namazdan beklenen huşuu elde edemeyeceklerdir. Üstelik bu düşünce sadece müslüman toplumlara ait olmayıp insanlığın ortak telakkisidir. Dolayısıyla bu konuda erkek öne geçtiğinde kadın onu câzip bulursa durum ne olur? şeklinde bir itirazın pratik ve genel geçer bir değeri yoktur. Zaten fukahânın bu konuda öne sürdüğü fitneye sebep olma gerekçesinin arkasında yatan da kadının erkekten cinsel yönden daha cazip olduğu düşüncesidir¹¹². İnsanlığın ortak telakkisi olan bu durum henüz değişmemiştir. Nitekim çeşitli reklam filmlerinde, bu amaçla bastırılan broşür ve afişlerde câzibesinden yararlanan daha çok kadındır. Bu durum doğudan ve İslam dünyasından çok Batıda yaygındır. Mevcut telakki kadın ve erkeğin yaratılışından kaynaklanmış ve insanlık

¹⁰⁹ Benzer bir değerlendirme için bk. Yavuz, 101; Dalgın, 74.

¹¹⁰ Örnek olarak bk. İbn Arabî, Muhyiddin, *el-Futuhâtu'l-mekekiyye*, VI, 428.

¹¹¹ Bk. Ertürk, a.g.m., 95, 106.

¹¹² Bu yönde bir yaklaşım için bk. İbnü'l-Hümâm, I, 352-354; İbn Rüşd, I, 228.

devam ettikçe de devam edecek gibi gözükmektedir. O halde ibâdet gibi hassas bir konuda kadını, haklarından bir kısmını iade etme ya da kullanmasını sağlama adına mahremi olmayan erkeklerin önüne imamlık için geçirip namazın ruhunu fesada vermenin müslüman fertler açısından telafisi imkânsız kayıplar getireceği muhakkaktır. Kadına ne getireceği ise belli değildir. Çünkü bu, düşünüldüğünün aksine bir hak değil, riskli bir görev, mesuliyet ve külfettir. Kadınların hak arayışını ibâdet gibi ihtiyat gerektiren konulardan ziyade, hukuk, siyaset, iktisat, eğitim ve diğer sosyal alanlarda sürdürmelerinin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Bu araştırmadan ortaya çıktığı üzere, kaynaklarda kadının erkeklere imâmetine cevaz veren tek bir rivayet yer almış, bunun da senedi ve metni ile ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Nitekim fukahânın çoğunluğu çeşitli gerekçelerle bu rivâyeti benimsememiş, genel bir kural ve cevaz olamayacağını ifade etmiştir. Bunun sonucu olarak da İslam toplumlarında kadının erkeğe imamlık yapmasına ihtiyaç duyulmamış ve fiilî uygulama kadının erkeklere imâmetinin yaygınlık kazanmadığını göstermiştir. Yeterli destekleyici delil bulunmayışından, özel durumundan ve cinsel cazibesinden dolayı, ibâdet gibi hassas bir konuda fesada sebep olacağı düşünülererek bu konuda kadına kısıtlama getirilmiştir. Kadının erkeğe imam olabileceğini savunanlar da imam olacak kadının erkeklerin arkasında durmasını önerdiklerine göre onların da bu konuda bazı çekincelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, Ebû Bekir b. Hemmâm, *el-Musannef*, Beyrut 1970.
- Adevî, Mustafa, *Câmiu ahkâmi'n-nisâ*, el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye, 1992.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1982.
- Aliyyü'l-Kârî, Ali b. Sultan, *el-Esrâru'l-merfû'a fi ahbâri'l-mevzû'a*, Beyrut 1986.
- Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul 2000.
- Aynî, Bedrüddin Ebû Muhammed, *Umdeü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1972.
- Azimabâdî, Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-ma'bûd fi şerhi Ebî Davud*, Beyrut 1998.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. El-Hüseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarabad 1933.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul ts.
- Behûtî, Mansur b. Yunus b. İdris, *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, Beyrut 1982.
- Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkhü ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, Beyrut ts.
- Dağın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular*, Samsun 2003.

Derveze, İzzet, ed-Düstûru'l-Kur'ânî ve's-sünnetü'n-nebeviyye fi's-şuûni'l-hayat, Mısır 1966.

Düsûkî, Haşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebir, Beyrut ts.

Döndüren, Hamdi, Delilleriyle İslam İlmihali, İstanbul 1991.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Beyrut ts.

Ertürk, Mustafa, "Kadının Erkeklerle Namaz Kıldırabileceğine Dair Bir Rivayet ve Referans Değeri", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c, III, sayı, 1, yıl, 2005, s, 91-106.

Gözübenli, Beşir, "İmâmet", *İslam'da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 389.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, İstanbul 1980.

Huraşî, Ebû Abdillâh b. Abdillâh, *Şerhu Muhtasari Sîdî Halîl*, Beyrut ts. Daru Sâdır.

İbn Abidin, Muhammed Emin, *Haşiyetü Reddî'l-muhtâr*, İstanbul 1984.

İbn Arabî, Muhyiddin, *el-Futuhâtu'l-mekekiye*, Mısır 1994.

İbn Cüzey, Ebû Abdillâh Mumammed b. Ahmed, *el-Kavâninü'l-fikhiyye*, Beyrut 1989.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdillâh b. Muhammed, *el-Musannef*, Beyrut 1994.

İbn Hacer İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1996.

-----, *et-Telhîsu'l-habîr*, Beyrut 1986.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Beyrut 1988.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak, *Sahih*, ts.

İbnü'l-Hümmam, Kemalüddin, *Fethu'l-Kadîr*, Mısır 1970.

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkiîn*, Beyrut 1973.

İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdillâh b. Ahmed, *el-Muğnî*, Beyrut 1994.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Beyrut 1975.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin b. Mükrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts.

İbn Muhammed, Abdurrahman b. Ali, *Temyizü't-tayyib mine'l-habis*, Beyrut 1983.

İbn Müflih, Ebu İshak Burhânüddin İbrahim b. Muhammed, *el-Mübdî' fi şerhi'l-mukeni'*, Beyrut 1982.

İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, Beyrut 1986.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut 1968.

İbnü'l-Cevzi, Cemâlüddin, Ebu'l-Ferec, *Ahkâmu'n-nisa*, Beyrut 1996.

- Kahraman, Abdullah, "Klasik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbâdeti İle İlgili Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü" (Eleştirel Bir bakış), *Marife*, yıl, 4, sayı, 2, güz 2004, s, 59-80.
- Kalacı, Mevsû'atu fıkıh Ömer İbni'l-Hattâb, Beyrut 1981.
- Kalacı, Muhammed Revvas, *Mevsû'atu fıkıh İbn Mesud*, Beyrut 1986.
- Kâsânî, Alauddin Ebû Bekir b. Mesud, *Bedayi'u's-sanai' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut 1982.
- Kasımî, Zafir, Nizamu'l-hukm fi's-şeri'a ve't-tarihi'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- Kettânî, Muhammed b. Cafer b. İdris Abdulhay b. Rabbânî, *et-Teratibu'l-idariyye*, Fas, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "İmam", *DİA*, XXII, 178.
- Martı, Huriye, "Kadın Konusunda Resûlullah'a Nisbet Edilen Uydurma Hadisler", *Mehir, Üç Aylık İlmî ve Akademik Bülten*, sy, 2, Konya (yaz), 1998.
- Mavsûf, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr lita'lili'l-muhtâr*, İstanbul ts.
- Mergînânî, el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî, İstanbul 1986.
- Meydânî, Abdulğani *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb*, Beyrut 1994.
- Muslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîh*, İstanbul 1981.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddin, *Kitabu'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, Cidde, ts.
- , Şerhu sahîh-i müslim,
- Öğüt, Salim, "İmam" md., *DİA*, XXII, 188.
- Remlî, Muhammed b. Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1984.
- Savaş, Rıza, Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın, İstanbul 1991.
- , Raşit Halifeler Devrinde Kadın, İstanbul 1996.
- Şehâvî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr, *el-Makâsıdu'l-hasene*, Beyrut 1956.
- Şehârenfûrî, Halil Ahmed, *Bezlü'l-mechûd*, Beyrut ts.
- Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi* (Necati Yeni-el-Hüseyn Kayapınar), İstanbul 1988.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali, Neylü'l-evtâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr, Beyrut ts.
- , *es-Seylü'l-cerrâr*, Beyrut ts.
- Şirbînî, Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc*, Mısır 1958.
- Şürübülâlî, Hasan b. Ammar, *Merâkı'l-felâh*, Mısır 1897.
- Tahtavî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *Haşiye alâ Merâkı'l-felâh şerhi nûri'l-izâh*, Mısır 1318.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Beyrut ts.

Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'ân'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, İstanbul 1999.

Zencanî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Ahmed, *Tahrîcu'l-furû' ale'l-usûl*, Beyrut 1979.

Zemahşeri, Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Ruûsu'l-mesâil*, Beyrut 1987.

Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufassal fi ahkâmî'l-mer'e*, Beyrut 1994.

Zeylaî, Fahrüddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Mısır 1313.

Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslami ve edilletühü*, Dımeşk 1989.